

Світові політико-ідеологічні доктрини

План семінару

1. Політико-ідеологічні доктрини: поняття, типологія, інституціалізація.
2. Лібералізм та неолібералізм.
3. Консерватизм та неоконсерватизм
4. Ліві течії: комунізм, соціальна демократія та ін.
5. Праві течії: націоналізм, радикальний націоналізм та ін.
6. Християнська демократія та інші.

Питання для дискусії:

1. З'ясуйте, якого характеру політичні партії та громадські організації діють в Україні (ідеологічний зміст діяльності)?
2. Законспекуйте власні роздуми на тему «Основні цінності консерватизму та лібералізму, що доцільно залучити при розбудові Української держави сьогодні».
3. Чому ліві течії у сучасній Україні локалізуються на Сході та Півдні держави?

Допоміжні матеріали

<https://naurok.com.ua/lekciya-politichna-ideologiya-208102.html>

Поняття політичної ідеології:

https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/13vashenko_politologiya_dlya_vchitelya/5..htm

Характеристика основних політико-ідеологічних доктрин сучасності:

https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/13vashenko_politologiya_dlya_vchitelya/52..htm

<https://c4u.org.ua/livyj-vs-pravyj/>

Відео обов'язкові для перегляду:

<https://www.youtube.com/watch?v=milU85MdRJ0>

<https://www.youtube.com/watch?v=c1GHFitvMCI>

для допитливих: <https://vumonline.ua/course/political-ideologies/>

Методичні рекомендації:

1. Слід дати визначення поняттю політико-ідеологічної доктрини, з'ясувати типологію. Пояснити, що є причиною появи різноманітних політичних доктрин та які наслідки цих процесів.

Політична ідеологія – це систематизована сукупність ідейних поглядів, що виражають та захищають інтереси певної соціальної групи. У світі майже скрізь мають місце такі універсальні ідеології як консерватизм, лібералізм, соціалізм та ін.

Вперше у науковий обіг поняття «ідеологія» ввів французький мислитель Д. де Тресі. Він тлумачив ідеологію як науку про людське мислення та суспільні ідеї, яка повинна знайти пояснення у світосприйнятті та явищах свідомості через засади етики, моралі, політики. З часів Французької революції ідеологію розглядають як реальну силу, яка відіграє важливу роль у житті людини та суспільства. Американський учений Т. Парсонс відзначав здатність ідеології згуртовувати людей, а Д. Белл вважав, що ідеологія поєднує різні види емоційної енергії та спрямовує їх у політику.

Ідеологія надає владі доцільного характеру, орієнтуючи громадян на певну систему цінностей, норм поведінки, на відповідний спосіб життя. За допомогою ідеологічних категорій обґрунтовуються або заперечуються ті чи інші політичні інститути, соціально-політичні доктрини, а також напрямки дій.

Політичні функції ідеології полягають у створенні позитивного образу впроваджуваної політичної лінії, її відповідності інтересам певної соціальної групи, держави, в стимулюванні цілеспрямованих дій, вчинків громадян та їх об'єднань. Ідеологія прагне інтегрувати суспільство на базі інтересів певної соціальної чи національної групи, або на базі сформованих цілей, котрі не опираються на якісь соціально-економічні прошарки населення. Вважається, що функцією ідеології є також духовне відображення реального світу та створення перспективного проекту розвитку політичного простору.

Ідеологія має три стадії розвитку:

- *перша стадія (найтриваліша) – стадія революційної боротьби, яка передбачає схематично такий цикл: рівень емоцій – рівень ідей – рівень дій;*
- *друга стадія – післяреволюційне відчуження;*
- *третья стадія – зародження нової ідеології.*

По-справжньому конструктивна ідеологія повинна відповідати життєвим реаліям та ґрунтуватися на досягненнях науки. Різні форми власності, політичний плюралізм, багатопартійність у демократичних державах передбачають й ідеологічне багатоманіття, конкуренцію різних ідеологій. Але жодна ідеологія в демократичному суспільстві не повинна бути державною, примусовою, офіційною, тобто виключається ідеологічний монополізм. Гасло «деідеологізації», активно проголошуване в Україні на початку 1990-х рр., було спрямоване проти ідеології тоталітаризму, а також проти того, щоб якась ідеологія нав'язувалася усім громадянам як обов'язкова.

2. Дайте визначення лібералізму (див. політологічні словники).

Порівняйте політичні доктрини аристократичного та демократичного лібералізму.

У лібералізмі на першому місці стоїть принцип індивідуалізму: автономність особистості, вільний прояв особистої ініціативи.

Як політична ідеологія, лібералізм включає в себе такі принципи:

- індивідуальна свобода, коріння якої лежать поза політикою - в приватному житті, в підприємстві;

- конституційний порядок, який закріплює та гарантує свободи особистості;

- народний суверенітет: уряд формується зі згоди народу, а кожен громадянин має право впливати на прийняття політичних рішень.

У межах теорії лібералізму отримали розвиток ідеї правової держави та поділу влади.

Найвідомішими представниками ліберального напряму західноєвропейської політичної думки XIX ст. є Б. Констан, А. Токвіль, І. Бентам, Дж. С. Мілль та ін. Проаналізуйте такі неоліберальні концепції, як технологічної та плюралістичної демократії, теорії еліт (В. Паретто, Г. Моска).

Класичний лібералізм вважає свободу особистості та рівність можливостей більш пріоритетними, ніж соціальну рівність. Ринок та вільна конкуренція розглядаються як умови реалізації рівних можливостей в економічній сфері. У другій половині XX ст. класична ліберальна ідеологія зазнала певних змін. Більш демократичний варіант лібералізму переглянув формулу класичного лібералізму "мінімум держави - максимум ринку" і не заперечує необхідності державного регулювання економіки (регулювання монополій, ринку праці тощо), а також не заперечує соціальних програм, покликаних пом'якшити крайнощі соціальної нерівності. В останні десятиліття на зміну соціальному лібералізму прийшов неолібералізм, який робить наголос не стільки на прямих програмах допомоги, скільки на створення умов для його професійної підготовки і перепідготовки як реального втілення ідеї рівностей можливостей. У США ідеї неолібералізму отримали практичне втілення в діяльності адміністрації президента Б.Клінтона.

Одночасно є прибічниками й більш радикальних варіантів лібералізму:

Лібертаріанство, яке включає в себе установку на "нульову державу" (обмеження дій держави, які можуть принести шкоду ринку) і виступає за розширення вільної конкуренції. Держава повинна охороняти лише фундаментальні права людини, віддавати перевагу рівності можливостей перед соціальною рівністю.

Лібертаризм, що виходить з ідеї терпимості і надання повної свободи індивідам у виборі стилів життя і моделей поведінки. З їх точки зору, будь-яка дія допустима, якщо вона не приносить шкоди іншим. У США ці ідеї відстоює Лібертаристська партія.

3. Виникнення консерватизму як течії пов'язане з епохою Просвітництва і Великою французькою революцією XVIII ст. Консерватизм став реакцією феодално-аристократичних кіл на загрозу засадам феодалізму, традиційним

цінностям, звичному способу життя й мислення, яка йшла від революції. Родоначальник консерватизму – англійський політичний діяч, філософ та публіцист Едмунд Берк (1729-1797), який у своїх численних працях засуджував Французьку революцію. Його книга «Роздуми про революцію у Франції» стала своєрідною Біблією консерватизму. Основні засади консерватизму: ідея збереження традиційних правил, норм поведінки, ієрархії влади, соціальних політичних структур та інститутів.

В основі консерватизму лежить ідея недосконалості людської природи, що служить обґрунтуванням таких положень:

- потреби у підтримці моралі, релігії, традиції як регуляторів поведінки людини;

- невідворотності соціальної нерівності та ієрархічності суспільних відносин;

- розуміння соціального порядку як наслідування моделям влади, що встановилися, і традиційним зразкам взаємовідносин;

- потреба у сильній державі, функція якої - захист власності та життя громадян, традиційних соціокультурних норм, а в цілому - соціального порядку й законності;

- пряма демократія недосконала; якостями лідера наділяються далеко не всі, тому тільки окремі можуть взяти на себе відповідальність щодо керівництва іншими.

У порівнянні з іншими ідеологіями консерватизм на перше місце ставить соціальний порядок, надаючи перевагу йому перед свободою і рівністю. Не заперечуючи можливості соціальних змін, консерватори вважають, що вони можуть бути успішними, якщо будуть досягати цього еволюційним, а не революційним шляхом. Елементи консерватизму можна побачити в програмах багатьох європейських партій (наприклад, британська Консервативна партія), а в США - в заявах політиків-республіканців. В останні десятиліття класичний консерватизм трансформувався в неоконсерватизм, який, з одного боку, відстоює традиційні консервативні цінності (сім'я, релігія, мораль, порядок, законність), а з іншого - звертається до ліберальних цінностей (права людини, свобода особистості), сучасний консерватизм повністю не заперечує необхідності державного регулювання, в той же час вважаючи, що держава не повинна заважати розвитку ринку й обмежувати конкуренцію.

4-5. Окресліть засадничі принципи лівих та правих течій, наведіть прикладі у світі загалом та в Україні зокрема.

Для характеристики ідейно-політичного спектра партій використовується система координат, що позначається термінами: "ліві", "праві", "центристи". Приналежність партії до того чи іншого флангу визначається її ставленням до обсягу державного втручання в економічні процеси, до ринку та соціальних програм. До правих відносять партії, що орієнтовані на досягнення економічної ефективності шляхом стимулювання "вільної гри" суб'єктів ринку при мінімальному втручанні держави в

економіку, на більш економічну державу, що може бути досягнуто методом упорядкування соціальних виплат і допомоги, обмеженням кількості отримувачів соціальної допомоги (тільки найбільш слабкі й знедолені групи населення). Для правих партій також характерне підозріле ставлення до будь-яких альтернативних форм колективного управління.

Ліві партії, навпаки, роблять акцент на "соціальній" ефективності, шлях досягнення якої вони бачать в обмеженні стихійних проявів ринку, в активному державному регулюванні економічних процесів, в зменшенні соціальної нерівності через розширення соціальних програм. У сфері влади ліві дотримуються моделей колективного самоуправління на виробництві та демократії участі. До лівого флангу традиційно відносять партії соціал-демократичні та помірних комуністів. До центру належать партії, чий переваги стосовно ринку й державного регулювання чітко не визначені або носять компромісний характер. У країнах Західної Європи цей спектр політичного простору частіше за все займають ліберали.

Поряд з подібним поділом у політології існує уявлення про крайньо лівий і крайньо правий фланги, до яких відносять партії, які мають особливі радикальні програми. Західноєвропейська традиція відносить до крайньо лівого флангу радикалів, комуністів й анархістів. Під крайньо правими, як правило, розуміють націоналістів та релігійних фундаменталістів.

Детальніше про основні ідеології:

Соціал-демократична ідеологія стверджує цінності свободи, справедливості (рівності) та солідарності. Досягнення цих цінностей здійснюється через еволюційне перетворення капіталістичного суспільства у новий стан - демократичний соціалізм.

Шлях до останнього лежить через ствердження політичної, економічної та соціальної демократії. Політична демократія передбачає розвиток правової держави, інститутів громадянського суспільства, місцевого самоуправління. Під економічною демократією розуміється співучасть робітників в управлінні підприємствами, співіснування форм власності ("змішана економіка", обмеження стихії ринку і великого приватного капіталу державним регулюванням та антимонопольним законодавством. Соціальна демократія розглядається як тенденція вирівнювання добробуту та статусів людей через механізм перерозподілу доходів на користь малозабезпечених верств населення. На відміну від анархізму й комунізму соціал-демократія розглядає державу не як негативу силу, а як інструмент досягнення справедливості та рівності. Справді, забезпечення гарантій соціальних та економічних прав (право на роботу, житло, медичне обслуговування тощо) вимагає більш активної урядової політики. Уявлення соціал-демократії про класову боротьбу відрізняється від традиційного марксистського підходу. Після Другої світової війни соціал-демократія стала однією з головних політичних сил у багатьох країнах світу, перш за все у Європі.

Комуністична ідеологія з 80-х рр. XX ст. переживає глибоку ідейно-теоретичну кризу. Для неї характерна ідея корінної перебудови суспільства:

усунення приватної власності як засобу досягнення економічної, соціальної та політичної рівності, справжнього народовладдя, розуміння справедливості як відсутність експлуатації, ідея побудови спочатку соціалістичного, а згодом безкласового комуністичного суспільства. Не дивлячись на різке скорочення чисельності комуністичних партій, у багатьох постсоціалістичних країнах, зокрема в Україні, ці партії зберегли свій вплив на частину населення. Сучасні комуністи децю пом'якшили свою негативну оцінку ринку, заявляючи про необхідність формування планово-ринкової, соціально орієнтованої економіки.

5. Праві націонал-радикальні партії об'єднує їх ідея інтегрального націоналізму з усіма притаманними йому особливостями. Для націонал-радикалів першорядною й найвищою цінністю є нація, безумовний пріоритет надається національній державі. Найрадикальніші представники цього напрямку відстоюють ідею побудови національної держави за всяку ціну, навіть шляхом відмови від демократії, запровадження режиму національного авторитаризму, сильної влади. У їх діяльності політика часто домінує над економікою. У зовнішній політиці вони виступають за віддалення України від країн Сходу, особливо від Росії, за вихід з СНД, оскільки подальше перебування в цьому об'єднанні, на їх погляд, уповільнює процес державотворення, живить у Росії надію утримати Україну в орбіті власних інтересів.

Оскільки ідеалом державного, національно-територіального устрою є національна унітарна централізована держава, праві партії виступають проти федеративно-земельного устрою, вільних економічних зон, існування автономії. Економічна платформа правих радикалів недостатньо розвинута, поєднує ідеї, які не є сумісними в реальній політиці – ідеї приватизації, лібералізму, державного патерналізму та економічного ізоляціонізму.

Правоцентристські націонал-демократичні партії. Ідеологічною засадою національно-демократичних партій є неоконсерватизм, але з національною специфікою – демократичний або поміркований (освічений) націоналізм. Націонал-демократи вважають демократичний націоналізм певним балансом між інтересами нації та правами людини. Однак у реальній конфліктній ситуації більшість правоцентристських партій віддають перевагу суспільним інтересам, а не особистості, інтересам держави перед правами громадян і завжди роблять вибір на користь нації.

В основі ідеології націонал-демократів лежить також християнська філософія. Вони підтримують відродження релігії, об'єднання усіх релігійних конфесій в країні та створення єдиної української християнської церкви, відновлення християнської моралі, споконвічних традицій українського народу та поваги до сім'ї. Правоцентристські партії зорієнтовані на захист української культури та української мови. Вони відстоюють мінімальне втручання держави в економіку країни одночасно з сильним контролем за політичним життям суспільства. У зовнішній політиці виступають за вихід України з СНД, інакше, на їх думку, Україна ризикує бути втягнутою в нову імперію, яку, не зважаючи на сучасні реалії, намагається створити Росія. Віддають перевагу двостороннім відносинам з Росією та іншими

пострадянськими країнами, виступають проти перебування російських військ на українській землі, вимагають поділу золотого та алмазного запасів, активів колишнього СРСР в іноземних банках.

Більшість націонал-демократичних партій виступає за інтегрування України в європейські структури, вступ до НАТО. Проміжним варіантом у процесі інтеграції країни у загальноєвропейський дім розглядають Балто-Чорноморський союз.

У державному будівництві підтримують ідею сильної виконавчої вертикалі, унітарно-централізованої держави, вбачаючи у федералізації України серйозну загрозу посилення сепаратизму та розпаду держави.

Економічна платформа даного напрямку базується на визнанні недоторканності приватної власності як основи економічної незалежності та політичної свободи людини, передбачає прискорену приватизацію, розвиток малого та середнього бізнесу.

6. При аналізі християнської демократії візьміть за основу приклад Німеччини, де ця ідеологія є дуже популярною. Особливу увагу приділіть принципу субсидіарності: чи є практика його використання доцільною для України?